

АРАНЂЕЛ СМИЉАНИЋ
Универзитет у Бањој Луци
Филозофски факултет
Студијски програм историје
arandjel.smiljanic@ff.unibl.org

Кратко саопштење
(уз критичко издање научне грађе)
УДК 930.251:628.1(497.15)"1894"
DOI 10.7251/GUARS1810303S

МОЛБА СТАНОВНИКА ВРТОЧА ЗА ДОВОЂЕЊЕ ВОДЕ ИЗ ВРАНОВИНЕ (1894, 10. СЕПТЕМБАР)

Анстракт: Рад доноси навођење и анализу необјављеног документа из Архива Босне и Херцеговине у Сарајеву, прецизније молбу становника Врточа за довођење воде из сусједног села Врановине. Молба је писана 1894. године у Котарском уреду у Бихаћу. Била је намијењена Земаљској влади у Сарајеву, од које су Врточани очекивали новчану помоћ при градњи водовода. Ова молба представља централни и најважнији дио рада. Претходно, у уводу, аутор се осврнуо на књиге које су писане о Врточу, а у којима нема помена ове молбе. У другом дијелу рада саопштен је исход молбе. Након тога аутор је указао на проблем који су са водоснабдијевањем Врточани имали и у наредном периоду. Иако је село имало велике жртве у Другом свјетском рату, његови житељи су морали чекати више деценија у социјалистичкој Југославији како би коначно добили воду у своје куће. Причу о томе доноси завршни дио рада.

Кључне ријечи: Врточе, молба, недостатак воде, извор у Врановини, Бихаћ, аустроугарске власти, *штерна*, Други свјетски рат, жртве, Југославија, водовод, Вођеница.

Босна и Херцеговина. Федерација Босне и Херцеговине. Унско-сански кантон. Општина Босански Петровац. Село Врточе. Колико само одредница да би читаоци, бар приближно, сазнали гдје се данас налази село Врточе. У овом навођењу могу бити и нешто прецизнији. Врточе се налази на путу који спаја Бихаћ и Јајце, који се и данас обично назива Пут АВНОЈ-а. Међутим, ако бих желио да будем још тачнији, онда и то могу постићи. Врточе се налази неких 20-ак километара западно од Босанског Петровца, односно 30-ак километара источно од Бихаћа.

О овом селу највише података у својим дјелима доноси Никица Пилиповић Дајановић (1922), учесник рата и револуције, носилац Партизанске споменице 1941. По завршетку Другог свјетског рата био је активно војно лице, једно

вријеме запослен и у Генералштабу ЈНА.¹ Из Врточа потичу још двије особе које у овом уводу желим поменути, а који су за собом оставили писани траг. Први је Вид Јеличић (1937), вишегодишњи професор Петровачке гимназије (предавао физичко васпитање) и начелник Општине Босански Петровац (чак у четири наврата).² Он је написао књигу *Djeco moja ne može to "izdobrati"*.³ У питању је више мемоарска литература, која садржи мноштво изворне грађе те ја као таква изузетно значајна. Међутим, она се највише односи на Босански Петровац, а у мањој мјери на село Врточе. Други је Драган Гаћеша (1951), начелник Станице јавне безбједности Босански Петровац (од априла 1992. до септембра 1993), директор полиције МУП-а РС (од јуна 2001. до октобра 2002), тренутно професор на Факултету за безбједност и заштиту Бања Лука. Он је написао већи број књига из области криминалистике, љековитог биља и лијечења болести,⁴ у којима се дотиче и села из кога је потекао.

Нико од њих тројице није истраживао у Архиву Босне и Херцеговине у Сарајеву, те им је остао непознат документ из 1894, који се непосредно односи на њихово село. Срећом, у том архиву сам досад истраживао неколико пута, те сам успио открити занимљив изворни податак, прије свега за проучавање приватног живота везаног за село Врточе. У прва три одласка (јун и септембар 2015. и фебруар 2016) фокусирао сам се на необјављену изворну грађу за моју мјесну заједницу – Колунић. Након публикација монографије *Колунић село*,

¹ О њему и Врточу видјети у шест књига колико је објавио: N. Pilipović Dajanović, *Romori vrtočke prošlosti*, Bihać 1989; N. Pilipović Dajanović, *Petrovac i Drvar u zbilji i snovima*, Beograd 2000; N. Pilipović, *Vraćam zavičaju odnjeto*, Beograd 2004; N. Pilipović Dajanović, *Sabor u Vrtoču*, Vrtoče 2011 (прво издање 1989), N. Pilipović Dajanović, *Ondašnja cijena slobode pod Grmečom*, Banja Luka 2013; N. Pilipović Dajanović, *Degenek priče*, Beograd 2015; У љето 2017. упознао сам Никицу Пилиповића Дајановића. На мене је оставио невјероватно позитиван утисак. Задивљује да је у поодмаклој животној доби (дубоко загазио у десету деценију живота) и даље виталан и интелектуално активан, уз коришћење савремених технологија (рачунари и интернет).

² Био је начелник општине у два мандата прије рата (1988–1989. и 1989–1990), и два пута након рата (1997–2000, и 2000–2004). Нисам сигуран, али постоји могућност да је по томе јединствен у Босни и Херцеговини.

³ V. Jeličić, *Djeco moja ne može to izdobrati (retrospektiva sjećanja na period od 1963-2015)*, Bosanski Petrovac 2017 (прво издање из 2015)

⁴ D. Gaćeša, *Organizacija rada i rukovođenje u policiji*, Banja Luka 1996; D. Gaćeša, *POLICIJA – nadležnost, organizacija, rukovođenje*, Banja Luka 1998; D. Gaćeša, D. Gaćeša, *Nadležnost policije i kodeks ponašanja*, udžbenik za Policijsku akademiju, Banja Luka 2000; D. Gaćeša, *Operativni rad policije na bezbjedonosnom sektoru – praktikum*, Banja Luka 2001; D. Gaćeša, *Ljekovito bilje i pčelinji proizvodi u funkciji zaštite zdravlja ljudi*, Banja Luka 2005; D. Gaćeša, *Najveće blago prirode* (koautor Dalibor Gaćeša), Laktaši 2010; D. Gaćeša, *Riješite povišeni holesterol uz pomoć prirode* (koautor Dalibor Gaćeša), Laktaši 2010; D. Gaćeša, *Pobijedimo rak uz pomoć prirodnih sredstava i psihe*, Laktaši 2011; D. Gaćeša, *Ojačajte imunološki sistem uz pomoć prirode*, Laktaši 2012; D. Gaćeša, *Kriminalistika*, Banja Luka, 2012; D. Gaćeša, *Uputstvo za liječenje raka metodama prirodne medicine*, Banja Luka 2014; D. Gaćeša, *RAK, rješenje problema uz pomoć Prirode i psihe, komfor + luk-suz = rak*, Banja Luka 2015; D. Gaćeša, *Ekološka bezbjednost*, Banja Luka 2018; D. Gaćeša, *Prsten istine II (Moj život i pogledi)*, Banja Luka 2018.

школа, људи, чији сам био коаутор,⁵ истраживачки жар ме није напустио, те сам наставио са одласцима у Архив Босне и Херцеговине. У склопу тих истраживања одлучио сам да усликам све оно што има везе са Котаром Босански Петровац,⁶ те сам у Архиву до данас био у три наврата (новембар 2016, јануар 2017, септембар 2018).

За ову тему посебно важан био је мој први одлазак (новембар 2016), када сам пронашао молбу житеља Врточа за довођење воде из Врановине како би се ријешило проблем водоснабдијевања њиховог села. Ову молбу доносим у изворном облику, са свим правописним и граматичким грешкама, наравно са становишта савременог српског језика:

Zapisnik

Sastavljen kod kot. ureda u Bihaću dne 10. 9. 1894 u prisutnosti podpisani.

Predmet

Dolazi svojevoljno ispred sela Vrtoča knez Todor Pilipović da moli u zapisnik uvrstiti sljedeću

Molbu

Naše selo Vrtoče broji 130. kuća, te udaljeno od sviju strana dva sata od voda tako da se žitelji ovoga sela kao i blago za vodu pati osobito u ljetno doba.

Jednu šternu (bunar) imademo u našem selu ali mi imamo od nje nikakove koristi da koliko kadan velika promena nalije se voda koja nam ni osam dana koristi ne daje.

Najbliže našeg sela vrelo je Vasinov... (?)⁷ u selu Vranovini kot. Petrovac te ima po prilici do njega 2. sata daljine. Ovo vrelo moglo bi se u naše selo dovesti zato molim od strane čitavog sela da slavni kotarski ured izposlovati blagoizvoli da bi nam visoka zemljska vlada za dovodenje ove vode u selo Vrtoče jednu primjerenu novčanu pripomoć pružiti blagoizvolila.

⁵ Р. Латиновић, А. Смиљанић, Ч. Јеличић, *Колунић село, школа, људи*, Колунић 2016.

⁶ У плану је изложба докумената из времена аустроугарске владавине, или можда чак и посебна монографија о Босанском Петровцу за тај период (1878–1918).

⁷ Посљедња три слова у ријечи, и поред најбоље воље, нисам успио реконструисати. Могућа рјешења су: "Васиноворе", "Васионовоић". У покушају да одговорим на ово питање ступио сам у контакт са неким особама из тог и сусједних села, али ни они нису знали. Након тога погледао сам и код П. Рађеновића, али ни ту није било успјеха. Код њега стоји: "Село Врановина има неколико омањих извора и поточака, као и један појачи поток *Врановина*; овај извире под самим Жељезником, прелази преко Горње Врановине и допире чак у поље, у низину, до села Брестовца. И Врановина је прилично богата водом, али не онолико као Ластве, нити су јој опет извори онако zgodno и подесно распоређени". П. Рађеновић, *Села парохије Крњеуше у Босни (код Петровца), Бјелајско поље и Бравско*, Нови Сад 2016, 20.

Primijetiti mi je da i drugih vrela imade ali ne bi imali od istih nikakove koristi budući su malena i ljeti ne bi dostatno vode davati mogli. Selo Vrtoče pripravno u ovu svrhu rabotu dati

Knez Todor Pilipović po (nečitko)

Zaključeno i potpisano

Kot. upravitelj (nečitko)

perovodja (nečitko)⁸

Размишљао сам да ли да саопштим и превод на савремени српски језик, али за тако нешто нема потребе. Све је у потпуности јасно. Из овог документа сазнајемо више ствари. Најприје да село Врточе у то вријеме потпада под Котар Бихаћ. Сљедећи податак од значаја јесте да је тада сеоски кнез Тодор Пилиповић. Суштину документа представља молба у којој се тражи довођење воде из врела у селу Врановина у село Врточе. Претходно сазнајемо да Врточе име 130 кућа, које имају проблема са недостатком воде, посебно у љетњим мјесецима. Једна *штерна* (бунар) коју имају није била довољна за њихове потребе. Најближе врело било је у селу Врановина, које је тада припадало Котару Петровац. Од њега до Врточа има два сата пјешке. Врточани су молили котарски уред да посредује код Земаљске владе како би она одобрила новчану помоћ за довођење воде из Врановине у њихово село. Истицали су да има и других врела, али да су она малена и да као таква не би била од помоћи. На крају су изјавили да су спремни обезбиједити радну снагу за тај потенцијални пројекат. Молба, како је то уобичајено, завршава са потписима кнеза, котарског управитеља и перовође.

Иако сам "прешао" све инвентаре Земаљске владе Сарајево до 1918. године, нисам наишао на било какав документ који би ми помогао да одговорим на питање каква је била судбина ове молбе. Изгледно је да аустроугарске власти нису одобриле ову молбу, јер им је вјероватно потенцијални план био прескуп, или су у то вријеме имали других, хитнијих послова. Умјесто тога, као сасвим сигурно јефтину опцију, они су изградили још једну *штерну* (бунар). О постојању двије *штерне* (бунара) из времена аустроугарске владавине пише и Никица Пилиповић у једној од својих књига.⁹ Овом приликом објављени и

⁸ О томе више видјети у ЗВС – 472; 129/109 (1895): Молба села Врточе (Бихаћ) за водовод.

⁹ У питању су биле двије простране и модерне цистерне које су мјештани звали *штерне*. Уз штерне су направљене простране бетонске плоче са којих се вода слијевала у њих. Била су то пространа спремишта, с двије коморе у којима се вода филтрирала прије него што би стигла у главно спремиште. *Штерне* су биле простране, али су и потребе биле велике, те су брзо остајале суве. Њихова највећа корист била је у томе што су послужиле као узорак како треба градити бунаре. По том узору почели су градити "волтане" бунаре у селима. Временом је такав бунар постао нека врста статусног симбола. N. Pilipović, *Vraćam zavičaju odnjeto*, Beograd 2004; Недавно сам сједио са Видом Јеличићем у ресторану "Врбас" и он ми је такође саопштио исти податак – о постојању двије штерне (бунара), које су градиле аустроугарске власти.

анализирани документ (молба) недвосмислено указује да *штерне* (бунари) нису грађене у исто вријеме. Прва *штерна* изграђена је прије 1894, док је друга грађена у једној од наредних година. Такво стање остало је до краја аустроугарске владавине 1918. године.

Након ослобођења и уједињења (1918) Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца односно Краљевина Југославија није предузела значајније мјере како би се стање водоснабдијевања Врточа битније поправило. Ако је и било неких планова и идеја, њихову потенцијалну реализацију зауставио је почетак Другог свјетског рата, односно слом Краљевине и окупација, праћени формирањем злочиначке НДХ (1941). Управо су први мјесеци постојања НДХ донијели тешка страдања међу цивилним становништвом Врточа. Највећи број преваром ухваћених сељака убијен је на по злу запамћеном стратишту Гаравице код Бихаћа.¹⁰

По избијању устанка, готово сви Врточани су прихватили партизански покрет. Од тог момента жртве су углавном били борци. Нажалост, то није био крај страдања цивилног становништва тог села. Највеће жртве међу цивилима билеже се током Четврте непријатељске офанзиве, почетком 1943, и у једном њемачком нападу 1944. године. Треба истаћи да нису све жртве убијене. Неколико их је умрло од глади, студени и заразних болести.¹¹ На крају рата коначни биланс је био катастрофалан – чак 491 жртва, од чега 110 бораца и 381 цивилна жртва.¹² Иако нема непосредну везу са темом овог рада, намјерно сам одлучио да ове податке ставим у њега. Зашто? Одговор ће донијети наредни пасус.

Умјесто да власти нове државе (ДФЈ, ФНРЈ, СФРЈ) после рата, што прије, приступе изградњи водовода за село Врточе и на тај начин искажу поштовање према толиком броју жртава, они су прибјегли неким другим акцијама и мерама. Сви разумијемо да су у првим поратним годинама обнова земље и индустријализација били приоритетни, али зашто се томе није приступило у 50-им годинама прошлог вијека? Није чак ни у 60-им, нити у првој половини 70-их година прошлог вијека. Требало је да прође преко три деценије од завршетка рата како би се покренула прича о рјешавању проблема водоснабдијева-

¹⁰ О томе више видјети у: Lazo Radošević, *Vrtoče u ustanku*, Petrovac u NOB 1, Sarajevo 1974, 462–479; Nikica Pilipović, *Vrtočani u danima ustanka, požara i otpora*, Petrovac u NOB 1, 540–584; Petar Radošević, *Teror ustaša u, Vrtoču*, Petrovac u NOB 1, 647–649; Dušan Balaban, *Vrtoče u prvim danima ustanka*, Petrovac u NOB 2, 49–73; N. Pilipović Dajanović, *Romori vrtočke prošlosti*, 136–145, 200–201.

¹¹ Обратити пажњу на слику објављену у едицији Petrovac u NOB 2 (између 48. и 49. странице); Фашистички војници пале Врточе; Jovo Kecman i Nikola Banjac, *Četvrta neprijateljska ofanziva 1943*, Petrovac u NOB 5, 470–488; Milica Orelj, *Među mrtvima*, Petrovac u NOB 5, 503–506; Miloš Kecman Vojsko, *Četvrta neprijateljska ofanziva*, Petrovac u NOB 5, 507–513; Vojo Milanović, *Stradanja petrovačkog naroda u IV i V ofanzivi*, Petrovac u NOB 5, 521–532; Đuka Dragišić Kresoja, *Na gubilištu u plamenu*, Petrovac u NOB 5, 533–538; Braco Galin, *Tragedija porodica Galin*, Petrovac u NOB 7, 286–293; N. Pilipović Dajanović, *Romori vrtočke prošlosti*, 228–248.

¹² О структури жртава видјети у N. Pilipović Dajanović, *Romori vrtočke prošlosti*, 255–268.

ња Врточа. Тек 1977. покренуте су конкретне мјере како би се "довела" вода у Врточе, при чему су се истакли војни пензионер Никица Пилиповић Дајановић и инжењер Чедомир Чедо Пилиповић Зекановић. Рјешење је нађено у томе да се искористе извори воде из сусједног села Вођеница. Уз помоћ локалне заједнице и ЈНА изграђен је модеран водовод којим је омогућено да свака кућа у Врточу има воду. Свечано пуштање водовода у употребу обављено је на Дан устанка 27. јула 1981. године.¹³

Дакле, готово читав вијек након молбе житеља Врточа аустроугарским властима за изградњу водовода (1894). Овај податак вјероватно више говори о нама него било који други сличне или сродне природе. Какви смо ми то људи и који су нам приоритети у животу? Бољи животни стандард – мисаона именица или стварна могућност? Који су то мотиви који треба да нас воде у будућности – херојства из прошлости или понос успјесима у свакодневном животу? Моје мишљење је јасно – у оба случаја ово друго. Због тога би било неопходно више пажње у истраживањима поклонити стварном животу а не повременим догађајима, како је то до сада била пракса. Да је то тако потврђује и моје истраживање из области локалне историје на примјеру села из кога долазимо – Ревеника. Вријеме у том селу не мјери се по ратовима, "увођењу" електричне енергије, градњи цесте, отварању или затварању школе, већ прије свега по "доласку" воде у куће. У разговору са многим људи обично кажу: "Било је то прије или послије довођења воде са бунара".¹⁴ Вјерујем да је слична ситуација и са становницима Врточа, као и толиких других села на српском духовном простору.

Arandjel Smiljanic

A Petition of Vrtoce Residents for Bringing Water from Vranovine
(10 September 1894)

Summary

In September 1894 residents of the village of Vrtoce (then District of Bihac, today the Municipality of Bosanski Petrovac) submitted petition to the District Office

¹³ О свим перипетијама и проблемима који су пратили изградњу водовода од Вођенице до Врточа, али и у самом Врточу, видјети у: N. Pilipović, *Vraćam zavičaji odnjeto*, 125–202.

¹⁴ Бунар "Ћеташиновац" у Ревенику служио је за снабдијевање водом домаћинстава у источном и централном дијелу села. Људи су користили воду за пиће, за благо и за прање рубља. Његово коришћење у прољеће, љето и јесен није било толико проблематично, али зато јесте у зимским мјесецима који су испуњени великим сњеговима и страшном хладноћом. Зато је свим људима из села много значило "увођење" воде, које се десило за Први мај крајем 60-их година прошлог вијека. У том послу посебно се истакао мој отац Јанко Смиљанић. На основу приче моје баке Даринке Смиљанић, то се десило 1968. или 1969. године.

in Bihac, through their Duke Todor Pilipovic, for construction of water supply system, that is proposal for “bringing” the water from one of the wells in the village of Vranovine to their own village. The petition contained the request for financial assistance from the National Government in Sarajevo, and in turn they offered to provide work force. The petition was not accepted, probably because of the high costs of the project. However, the Austro – Hungarian authorities were aware of the problem and decided to take the cheaper option – in addition to the existing *Sterne* (wells), to build another one, what was implemented in one of the coming years. The problem of poor water supply burdened the residents of Vrtoce even in the following period. The authorities of the Kingdom of Yugoslavia have not done much to solve it. Then World War II came in which the village suffered heavy casualties and material destruction. Although it was almost completely partisan village, for the new authorities of the socialist Yugoslavia it did not make much difference. It took more than three decades of freedom, only in the second half of the 70-ies of the last century to start with construction of water supply system. In the summer of 1981 the water supply system was built, and so the water finally “entered” the households of Vrtoce.

